

een vijfhonderdduizend man te beschikken. Herinnert u daarbij de oude diligence met één koetsier en één conducteur! Herinnert u bij maatschappijen als de Norddeutsche Lloyd te Hamburg met honderden stoomers, tienduizenden werklieden, honderdduizenden paardenkrachten, het oude zeilschip met zijn bemanning van een twintig of dertig koppen!

Maar, zal misschien een arbeider zeggen: Wat willen dan toch die professor Treub en de vrijzinnig-demokraten, en wat willen de anarchisten? Schrijven die beide niet dat het kleinbedrijf toeneemt en dat de leer van het communisme een leugen is? Heb ik dat niet van professor Treub gehoord en heb ik dat niet bij sommige anarchisten gelezen? Zijn dat dan leugens?

Ja, dat zijn leugens, of misschien beter gezegd verdraaide waarheden. Dit zullen wij, omdat met redevoeringen en boeken als die van Treub onder de arbeiders gewerkt wordt, hier meteen weerleggen.

De vrijzinnigen en de anarchisten kunnen natuurlijk onze gegevens volstrekt niet loochenen. Zij spreken *te* duidelijk. Zij kunnen niet ontkennen dat bij het spoor- en stoombootwezen, in den mijnbouw, in de staal, textiel- en chemische fabrieken een reusachtige samentrekking der productiemiddelen plaats heeft.

Dat ontkennen zij dan ook niet. Zij slaan een anderen slimmen weg in. Ten eerste geven zij een reeks bedrijven op waarin het kleinbedrijf nog overheerschend is. Men leest en vergelijkt dan die getallen. Gewoonlijk zijn zij juist. Op het eerste gezicht denkt de argeloze lezer dan: Zoo, zoo, dat kleinbedrijf is nog heel machtig, de communisten schijnen wel ongelijk te hebben of onwaarheid te spreken.

Maar een nadere blik toont wat het argument beteekent.

Want wij zien dan, dat, zooals wij boven reeds ten deele aantoonde, die takken van bedrijf waarin het kleinbedrijf nog stand houdt, voornamelijk de volgende bedrijven zijn: dierenteelt, visscherij, kleedingindustrie, reiniging, restauraties en herbergen, tuinbouw, kleinhandel.

Bedenkt men daarbij dan nog, waarop wij boven ook reeds wezen, dat bij voorbeeld de kleedingindustrie wel door een massa kleine baasjes, naaisters etc. wordt uitgeoefend, maar dat dit voor het grootste deel huisindustrieelen zijn die werken en laten werken voor een grooten patroon, voor

een armzalig loon en totaal afhankelijk, en dat in den kleinhandel ook een menigte dephouders, zetbazen etc. etc. geheel onderworpen zijn aan de kapitalisten, dan begrijpt men wat de cijfers van de klein-industrie, die anarchisten en radikalen opgeven, waard zijn.

Tegenover de mijnen, de werven, de spoorwegen, de machinefabrieken, laten zij de restaurateurs, de tappers, de kappers, de kleine winkeliers opmarcheeren! Alsof het socialisme zich door deze bedrijven zou laten tegenhouden, als die eerste rijp voor het socialisme geworden zijn!!

Maar professor Treub en enkele anarchisten kennen nog een anderen truc. ¹⁾ Tegenover de uitgebreide onloochenbare statistieken der communisten, die allen wijzen op sterke samentrekking der productiemiddelen in de voornaamste bedrijven, nemen zij cijfers van industrieën waarin kleinbedrijf of middelsoortbedrijf *nog bestaat*.

Men zie bijv. Treub in zijn kritiek op het Marxisme. Zegevierend houdt hij een lijst kleine of middelbare bedrijven in de hoogte, dikwijls niet eens eene waarin over een reeks jaren toe- of afname getoond wordt, maar enkele cijfers van een enkel jaar. En hij roept: zie je wel, het kleine en middelsoort-bedrijf bestaat nog, het is nog niet dood. Het grootbedrijf *heeft* ze niet overwonnen.

Alsof dat de leer der communisten was, dat in een bepaald jaar *al* het kleinbedrijf dood zou zijn en alleen grootbedrijf nog zou leven!

Het communisme zegt alleen: het grootbedrijf gaat overheerschen, en wordt in productievermogen gaandeweg verreweg overheerschend over het kleinbedrijf. En dat hebben wij boven genoegzaam bewezen.

Het is dus alleen of door het laten opmarcheeren van voor de geheele maatschappij weinig beteekenende elementen, of door de leer der communisten valsch voor te stellen, dat anarchist en vrijzinnig-demokraat nog argumenten kunnen vinden tegen dezen eersten grooten Grondslag van het Communisme: „De arbeid concentreert zich meer en meer in grootbedrijf.”

¹⁾ Men zie hierover o. a. F. van der Goes in de *Nieuwe Tijd* van November 1905.

Maar hiermede hebben wij dit eerste fundament van het socialisme nog niet volkomen blootgesteld.

Er zijn nog andere verschijnselen die hetzelfde bewijzen en haast nog krachtiger werken. Wij bedoelen in de eerste plaats de staats- en stadsbedrijven.

De Staat en de Gemeente trekken geheele takken van bedrijf aan zich. De Staat heeft werven, tuighuizen, constructiewerkplaatsen, post en telegraphie, bovendien departementen van alle takken van beheer, als waterstaat, spoorwegen, etc. etc. In geconcentreerde bedrijven heeft de staat tien- en honderdduizenden arbeiders in dienst.

Een stad als Amsterdam heeft gasverlichting, waterleiding, reiniging, brandweer, veiligheidsdienst, telefoon, tram, slachthuizen, electriciteit voor beweging, verlichting en verwarming in eigen beheer. Alles in grootbedrijf saamgetrokken kleinere bedrijven, die vroeger door particulieren geschieden. Andere steden gaan nog verder, en nemen in publieken dienst waschhuizen, enz.

Duizenden arbeiders, duizenden mechanische paardenkrachten saamgetrokken tot groote geheelen, ook hier!

En naast dat alles verrijst de grootste vorm van samen-trekking van bedrijf die de wereld nog ooit zag: het syndicaat, het kartel, de trust. (Zie WIBAUT, „Trusts en Kartels“.)

Kapitalisten voegen zich samen tot gemeenschappelijk vaststellen van prijzen: tot gezamenlijk stichten van bureaux van verkoop: een syndikaat.

Kapitalisten voegen zich samen tot gemeenschappelijk doen produceeren hunner nog gescheiden, nog niet tot één geheel vereenigde fabrieken. Zij spreken de hoeveelheid af die elk produceeren zal, om overproductie te voorkomen: een kartel.

Kapitalisten voegen zich samen tot één geheel, hetzij vriendschappelijk, hetzij gedwongen. Fabrieken van hetzelfde product worden saamgevoegd in één maatschappij, met één kapitaal, één directie. De concurrentie verdwijnt, tientallen van groote, van reuzenbedrijven worden één monsterbedrijf: een trust.

Nationaal eerst, weldra internationaal gaan aldus geheele industrieën of transportbedrijven tot den monopolievorm over, en beheerschen een geheel land, een geheel werelddeel, de geheele wereld.

Wij noemen hier enkele voorbeelden:
In Amerika beheerschte voor enkele jaren reeds:

de suikertrust	90 pCt. der geheele productie.
„ bliktrust	90 „ „ „ „
„ whiskytrust	95 „ „ „ „
„ petroleumtrust	84 „ „ „ „
„ suikerraffinaderijtrust	80 „ „ „ „
„ vette-steenkool-trust	100 „ „ „ „
„ papiertrust	70 pCt. der geheele productie.
„ naaigarentrust	70 „ „ „ „
„ zouttrust	90 „ „ „ „
„ stijfseltrust	90 „ „ „ „
„ vensterglastrust	72 „ „ „ „

Er bestaan honderden trusts openlijk, en in nagenoeg alle takken der grootindustrie.

De staaltrust werkt met een kapitaal van tweeduizend vijf honderd millioen.

Als bewijs hoe ook in Engeland het trustwezen doordringt het volgende: Macrosty geeft in zijn laatste werk over de trustbeweging in Engeland een lijstje van de 26 voornaamste ijzer- en staalfabrieken, met een gezamenlijk kapitaal van meer dan 47 millioen pondsterling. *Deze zijn alle onderling ten nauwste verbonden*, of, om de woorden der hoofden dier bedrijven zelf te gebruiken in eene circulaire aan hunne aandeelhouders (April 1902) „De scherpe concurrentie in den handel heeft uwe directeuren overtuigd, dat eene belangen-unie noodzakelijk is.” En in eene andere circulaire: *„Verscheidene directeuren . . . zijn ook directeuren van, of aandeelhouders en compagnons in andere belangrijke maatschappijen of firma's aan de Oost- of Westkust, waarbij zij voor belangrijke sommen, en soms overwegend betrokken zijn.”*¹⁾

En als voorbeeld van internationale syndicaten diene het volgende feit, dat tusschen de railsfabrieken in Groot-Brittannië, België, Duitschland en Frankrijk een verbond gesloten

1) Wij herinneren er aan, dat al deze cijfers zijn van vóór den wereldoorlog. Gedurende en na dezen is de trustvorming zóó toenomen, dat nu welhaast het geheele bankwezen en \pm de geheele industrie in de groote en in vele kleine landen in handen zijn van trusts.

werd. Ieder land kreeg zijn eigen gebied aangewezen, de minimum prijs voor de export werd verder vastgesteld en deze proportioneel verdeeld. Engeland $\pm 53\%$, Duitschland $\pm 29\%$, België $\pm 19\%$, Frankrijk $\pm 6\%$. In Juli van hetzelfde jaar traden ook de Vereenigde Staten tot dit internationale syndicaat toe.

In September 1905 kwam eveneens een kartel tot stand tusschen de Engelsche en Deutsche schroevenfabrikanten, waarbij zij besloten geen orders van elkaars land meer te aanvaarden.

Kartels en Syndikaten vindt men in Duitschland, nu (in 1912) reeds meer dan 400 en daaronder van de voornaamste industrieën. Onder deze een der meest bekende: het befaamde Steenkolen-Syndikaat.

Trusts vindt men thans (in 1912) in Engeland reeds in: de fabricage van portland-cement, in de staalindustrie, in de spiritusfabricage, in de behangselindustrie (beheerscht reeds 98% der productie), in de zoutbereiding, in de spinnerijen van fijne katoen, in de bereiding van naaigarens, in de bleekerij en ververij, in de industrie van bedrukte katoenen stoffen, in de fabricage van locomotieven, in de whiskybereiding, in de soda en tabakfabricage enz., enz.

Zoo is ook in Engeland het tijdperk van het monopool-kapitalisme aangebroken, in het groot-industrieel land, dat men daarvoor ondoordringbaar achtte, het land van den vrijhandel.

In alle landen dringen zij door: wij noemen in Holland de Stoomvaarttrust, de Scheepvaart-Unie, de Internationale Glastrust, het Cement-syndikaat, de Koninklijke Petroleum Maatschappij, etc.

Op allerlei gebied, o.a. zeer sterk in het bankwezen dringen zij door.

Duitschland geeft hier een duidelijk bewijs van. In 1883 bezaten de banken 1422 millioen mark aan kapitaal, in 1908: 4672 millioen.

In 1883 bedroeg de winst 145 millioen mark, in 1908: 611 millioen.

Maar in 1906 beheerschten de negen Berlijnsche credietbanken (er zijn in geheel Duitschland 169) reeds 80% van het totale Deutsche Bankkapitaal, in 1907: 82% , in 1908 83% . Een handjevol Bankdirecteuren in Berlijn beheerscht aldus het

geheele Deutsche bedrijfsleven. Een hunner directeuren, de heer Bleichröder, erkende dit onlangs openlijk ¹⁾.

De bedrijven dringen zich niet alleen meer en meer naar een centrum samen, maar de geheele cirkel van een bedrijf wordt welhaast één middelpunt, één geheel, buiten welk niets meer is.

Het woord van KARL MARX, dat mammoth-ondernemingen de kleine zullen opslokken, wordt zuiver werkelijkheid.

Wat beteekent nu dit alles? Hoe kunnen wij deze geweldige verandering, die wij nu alleen nog maar van den kant der dingen bezien, maar die ons zoo straks van den kant der menschen, van het proletariaat, nog heel anders onder de oogen zal komen, — hoe kunnen wij deze geweldige verandering met ééne korte duidelijke formule, die elk arbeider zal begrijpen, schetsen?

Aldus: de *Arbeid* wordt meer en meer *socialistisch*.

Wat beteekent het woord socialistisch? Het komt van het latijnsche woord *socius*, dat beduidt bondgenoot, kameraad, maat. Sociaal beteekent kameraadschappelijk, socialistisch iets of iemand die kameraadschappelijk gezind of geneigd is.

Eene socialistische maatschappij zou een maatschappij zijn waarvan alle leden elkaars maten of kameraden waren.

Socialistische arbeid wil zeggen: arbeid die op kameraadschappelijke, maatschappelijke wijze gedaan wordt.

Welnu: wij beweren, het communisme beweert, dat de arbeid bezig is socialistisch te worden.

Is dat niet juist, is dat niet de volkomen waarheid? *Werken* de duizend man in een fabriek, de 40000 arbeiders van een Krupp, de honderduizenden van een spoor of postdienst niet waarlijk maatschappelijk. Sluit hun arbeid niet in elkaar, is hij niet georganiseerd, mislukt het geheel niet als slechts een klein deel hapert?

En sluiten, wat haast nog meer zeggen wil, de verschillende bedrijfstakken niet als raderen van een machine meer en meer aaneen? Is de arbeid niet verdeeld, niet alleen in ééne fabriek, maar vaak reeds in een reeks van fabrieken? Is de

¹⁾ Wij hebben opzettelijk deze cijfers zoo gelaten als zij in de laatste uitgaaf (van 1912) voor kwamen. Zij toonen aan hoe reeds in die jaren het kapitalisme groeide naar het imperialisme, den wereldoorlog en de revolutie, van welken groei deze serie brochures een beeld geeft.

geheele produceerende maatschappij niet meer en meer één werkplaats, met oneindig verfijnde en telkens meer verfijnde arbeidsverdeeling? Hoeveel verschillende fazen moet het erts doorloopen, in hoeveel werk-plaatsen wordt het behandeld, voordat het geworden is het fijne instrument, of de geweldige, reusachtige, maar precieze machine?

En hoe grijpen transport en productie en verdeeling nauw in elkander!

De fabriek is een plaats van maat-schappelijken arbeid, de trust is een reusachtig geheel waar de *arbeid* socialistisch, kameraadschappelijk is geregeld, waar elk steunt op allen, en allen op elkeen afzonderlijk, het is eene groote waarheid dat de arbeid meer en meer socialistisch wordt.

Vroeger had de arbeid in het klein plaats. Hij was individueel, individualistisch. Elk produceerde apart en dikwijls het geheele product. De wagenmaker timmerde het rijtuig, schilderde, en lakte het, en was tegelijk de bekleeder er van met leer en stof.

Dat is in alle bedrijven veranderd. Zonder arbeidsverdeeling en reusachtige coöperatie (samenwerking) komt niets tot stand.

De arbeid is socialistisch, of wordt het meer en meer. Het echte socialistische bedrijf, het grootbedrijf neemt hand over hand toe.

Er zijn slechts twee dingen die nog niet socialistisch zijn, dat zijn het eigendom en de verdeeling. Die gaan nog op de ouderwetsche manier. De arbeid is socialistisch geworden, het bezit der productiemiddelen en de verdeeling der producten zijn individualistisch gebleven. De duizend arbeiders produceeren nog voor den éénen bezitter, precies als in de dagen toen deze laatste nog maar één of twee arbeiders had.

Het is de taak der arbeiders om bezit en verdeeling in overeenstemming te brengen met den arbeid. Het is de taak der arbeiders om, nu de arbeid, de eigenlijke grondslag der maatschappij socialistisch geworden is, de verdeeling en het bezit daarmee in overeenstemming te brengen, de verdeeling en het bezit ook socialistisch, dat wil zeggen kameraadschappelijk, waarlijk maatschappelijk te maken. —

En de ontwikkeling van den maatschappelijken arbeid gaat, wij zagen het reeds, zoo snel, dat de tijd dier revolutie niet ver meer kan zijn!

III.

Ook de landbouw ontwikkelt zich.

De geheele ontwikkeling van den landbouw voor de arbeiders te schetsen, is in het bestek van dit boekje onmogelijk. De ontwikkeling van den landbouw is veel minder eenvoudig dan die van de industrie, het zou dus te veel ruimte nemen haar geheel te willen geven. Een aparte brochure is daarvoor noodig. Toch moeten wij hier in ons land met zijn massa landarbeiders, dit punt eenigzins uitvoerig vermelden. We willen de voornaamste feiten geven, opdat men zich van de hoofdtrekken een duidelijk beeld kunne vormen.

De ontwikkeling van het landbouwbedrijf gaat tot nu toe langs andere wegen dan die der industrie. De duidelijkheid waarmee hier de grootindustrie het kleinbedrijf vervangt, ontbreekt op het land.

Men ziet in eenige landen toename van groot-, in eenige van middel-, in andere van kleinbedrijf. Een vaste overall geldende richting is niet te geven. Welke is de oorzaak van dezen van de ontwikkeling der industrie zoozeer afwijkenden toestand?

De grootindustrie.

Evenals het verkeer is de landbouw van haar afhankelijk geworden. Zij heeft door het scheppen van haar reusachtige transportmiddelen, landen geopend en landbouwproducten vandaar doen aanstroomen, die den landbouw in West-Europa onvoordeelig hebben gemaakt. Zij heeft de landbevolking doen stroomen naar de steden, door lage prijzen en schaarste van arbeidskracht de grondrente en de bodemprijzen doen dalen. De spoorwegen en stoombooten voerden uit de landen waar bodem in overvloed en goedkoop, of rijk en haast niet behoeftig aan mest, of met overvloedige en goedkoope arbeidskracht te bebouwen is (deze dingen kunnen ook samengaan), het graan zóó goedkoop naar Europa, dat de concurrentie op den ouden voet daar niet te voeren was.

Dat heeft in verschillende landen verschillende gevolgen gehad, al naar gelang van hun industrieele ontwikkeling.

In Engeland, waar de industrie zich het sterkst ontplooidde, de vlucht van het land naar de stad dus het grootst werd, nam de beteekenis van den landbouw voor de maatschappij snel af ¹⁾.

In Duitschland, waar door den bloei der industrie de bevolking van het land tegenover die der steden evenals in Engeland zeer snel afneemt ²⁾, trachten de grondbezitters door het heffen van invoerrechten op graan en vee, de prijzen op te houden en de concurrentie te verlichten.

In het algemeen moet dit de neiging zijn van zich sterk industrieel ontwikkelende landen om of den landbouw aan zichzelf over te laten, of, ten koste der arbeiders, graan en vee te belasten.

In sommige landen leidde de industriele ontwikkeling tot vermeerdering van het zeer kleine bedrijf. De slechte loonen moesten goed gemaakt door het huren van een lapje grond. Datzelfde vindt men in ons land. Overal waar de industrie zich uitbreidt: in Brabant en Twente, in Veenendaal, langs den Hollandschen IJssel, de Lek en andere rivieren, in Limburg en Noord-Brabant, daar moet de arbeider vaak een stukje grond huren om in het gunstige seizoen door zeer vroegen en laten landarbeid, soms nachtarbeid, zijn in de fabriek afgemat lichaam, genoeg voedsel te doen krijgen. In menig land is dat een hoofdoorzaak van de toename van het landbouw-kleinbedrijf.

In Holland bestaat daarvoor ook nog een andere reden. Waar de bevolking nog niet zóó sterk als in Engeland en Duitschland door de steden wordt getrokken, noch door

1) In den landbouw werkten in Engeland:

In 1861	1.163.227	loonarbeiders
" 1871	996.642	"
" 1881	870.174	"
" 1891	798.912	"

Een vermindering in 30 jaren van 364.315, d. i. bijna één derde.

2) In Duitschland waren in 1882 in den landbouw:

5.881.819 loonarbeiders.

In '95:

5.613.794 d. w. z. 262.025 minder.

Van 1895 tot 1907 verminderde wederom het aantal inwonende arbeiders met bijna 400.000, terwijl het aantal niet inwonende ongeveer gelijk bleef.

landverhuizing afvloeit, ontstaat een betrekkelijke overbevolking van het land en daardoor grondgebrek. Dat doet een concurrentie bij het pachten ontstaan, die het den eigenaar het voordeeligt maakt, in zoo klein mogelijke stukjes te verpachten, natuurlijk tegen zeer hooge pacht. Men gevoelt, dat, al naar gelang van historische of economische toestanden, de gevolgen van deze steeds voortdurende en nog steeds voor ontwikkeling vatbare overzeesche concurrentie op verschillende plaatsen andere zijn geweest.

Hier was het grootbedrijf het voordeeligt, met machines, geholpen vaak door invoerrechten. Daar wederom middenbedrijf. Ginds het kleine of zelfs zeer kleine bedrijf. Hier keerde men van graanbouw tot weide terug, daar ging men tot tuinbouw over. De coöperatie, tot welke men wel om de productiekosten te verlagen zijn toevlucht moest nemen, wilde men niet te gronde gaan, steunde op vele plaatsen het kleinbedrijf.

Ten slotte, en hierop moet sterke nadruk gelegd worden, de verbinding van industrie met landbouw, dat was een voornaam middel om zich op de been te houden en zelfs weer tot eenigen voorspoed te komen.

Maar door de genoemde oorzaak ontstond niet de gelijkmatige ontwikkeling die wij zien in de industrie, de concentreering van het bedrijf in minder handen. De machines, de elektrische en stoommachines, zij waren en zijn er wel, maar werden niet of slechts gedeeltelijk ingevoerd; hun prijzen te hoog, de winsten te laag, de risico ook te groot. Het grootkapitaal had niet zulke groote voordeelen in den landbouw in West-Europa, zoolang immers de Amerikaan of de Rus òf met veel goedkooper en talrijker arbeidskrachten òf op veel goedkooper of rijker grond produceerde. Zelfs invoerrechten gaven hem niet voldoende. Hij stortte zich liever in de industrie, waar reusachtige profijten wenkten en een onafzienbare ontwikkeling der techniek telkens nieuwe extraprofijten beloofde. Zoo kwam of bleef de baan vrij voor het middenbedrijf en zelfs voor het kleinbedrijf, die, met hun groote kracht van cultuur en hun coöperatie, konden concurreeren tegen het grootbedrijf. Vooral ook als de staat kon gedwongen worden een muur van beschermende rechten om de grenzen te bouwen.

De West-Europeesche landen bieden een zeer afwisselend

beeld. Klein-, groot- en middenbedrijf bestaan naast elkaar, hier neemt het een toe, daar het ander. Van een vaste, ook voor de toekomst zeker overal geldige richting is, op dit oogenblik althans, geen sprake. Let men op de verhouding in oppervlakte, dan is weinig verandering waar te nemen. Een stilstand dus, een schijnbare stilstand in elk geval, der ontwikkeling, dat is het beeld dat de landbouw ons wat de ontwikkeling van het bedrijf naar zijn verdeeling in groot-, midden- en kleinbedrijf betreft, in het algemeen aanbiedt.

De volgende cijfers geven voor ons land een duidelijk beeld.

Grootte der bedrijven:	1888	1904	1910
1—5 H.A.	74589	92692	109645
5—10 "	14088	34798	41547
10—20 "	30004	29797	30819
20—50 "	22422	22005	23880
50—100 "	3558	3089	3275
meer dan 100 "	217	184	216

Het eenige wat uit deze cijfers spreekt, is eene zeer duidelijke toename van het zeer kleine bedrijf. Het kleinboerenbedrijf van 6—10 H.A. is wat toegenomen, de middensoort weinig, de groote en zeer groote, sinds 1904 althans, weer tamelijk veel. Maar voor de verschillende provinciën is het toch weer geheel anders. B.v. in Drenthe, Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant nam het zeer groot bedrijf zeer sterk toe.

Andere provinciën geven ons weer een ander beeld, waar b. v. als in Groningen alleen groot bedrijf en klein bedrijf zijn toegenomen, het middenbedrijf afgenomen.

De cijfers over Nederland bewijzen, wat ook de cijfers uit het buitenland bevestigen, de waarheid der woorden door Marx in 1850 geschreven: dat „de landbouw zich voortdurend in dezen kringloop bewegen moet van concentreering en versnippering van den bodem, zoolang de burgerlijke verhoudingen zelf voortbestaan.”

Immers een grootbedrijf in den landbouw kan niet bestaan zonder het kleinbedrijf van den proletariër op het platte land. Want zonder dat kan men geen arbeiders op het land *vasthouden*, gaat het grootbedrijf lijden onder arbeidersnood. Zoo stelt het grootbedrijf zich in den landbouw zijne eigen grenzen. Te veel concentreering van den bodem ont-

neemt het grootbedrijf zijne proletariërs, versnippering is dus wederom noodzakelijk.

Dat verklaart mede het tegenstrijdige in de cijfers der landbouwstatistiek, nu eens vermindering, dan weer vermeerdering van het grootbedrijf!

Maar, zal men zeggen, het kleinboerenbedrijf is toch in Nederland in 22 jaar van 1888—1910 toegenomen van 34088—41547. Eene geringe toename, zeer zeker, maar toch een bewijs, dat het zich in ieder geval staande heeft weten te houden.

Ja wel, maar op welke wijze?

Een Duitsch burgerlijk onderzoeker Dr. Frost geeft hierop het antwoord in zijn boek over den boerenstand in Nederland.

„Hard werk en weinig eten, zoo luidt een in de Nederlanden dikwijls geldende boerenregel....

Door groote arbeidsprestatie, die slechter betaald werd dan die van den loonarbeider, en door eene dikwerf achterlijke geringheid van levensbehoeften, verhoogde de Nederlandsche boerenstand het brutoproduct van den vaderlandschen bodem. Het kleinbedrijf hield stand, maar door den boerenhof, de huishouding, de bestaansmiddelen, ja dikwijls zelfs de eischen aan het leven gesteld kleiner te maken.”

Het hierboven over ons eigen land gezegde geldt eveneens voor Duitschland en andere landen, en blijkt uit de tot dusver verschenen gegevens der laatste Deutsche beroepstelling.

Ten eerste nam het aantal in den landbouw werkzame personen percentelijk zeer sterk af.

Van alle werkzame personen werkten:

In:	1882	2895	1907
landbouw	43,5 %	36,2 %	32,7 %
industrie	33,7 %	36,1 %	37,7 %
handel	8,3 %	10,2 %	11,5 %

En terwijl het aantal inwonende knechten en meiden terugging van 1.718.885 (1895) tot 1.332.717 (1907) en het aantal niet-inwonende arbeiders nagenoeg gelijk bleef, vermeerderde *het aantal arbeiders die tot het gezin van het bedrijfshoofd behooren, van hem familieleden zijn, van 1.898.867 tot 3.883.034!!*

Men ziet hieruit duidelijk hoe in den landbouw *het kleinbedrijf zich in stand houdt door de ontzettendste uitbuiting*

De verbazende vlucht die dit vak heeft verkregen, ging gepaard met een sterke industriele concentratie. Immers het getal patroons steeg met 150, het getal werklieden met 300 pCt.

De industrieën der conserven, vruchtensappen enz. tellen:

	In 1889.	In 1899.
Ondernemers voor eigen rekening.	202	240
" " ander " 	6	26
Tusschenpersonen	27	133
Arbeiders	276	916

In 1900 32 beetwortel-suikerfabrieken in ons land.

 " 1908 28 " " " " " "

Welk een sterke concentratie en centralisatie dat is, blijkt uit de productievermeerdering van 160 miljoen K.G. ruwe suiker op 194 miljoen!

De suikerindustrie, de aardappelmeel-industrie en tal van andere industrieën staan wel los van het landbouwbedrijf, oefenen echter een sterken invloed uit op den boer, en maken, dat, hoewel hij als ondernemer zelf zijn arbeid regelt, toch het groot-kapitaal een onmiddellijk overheerschenden invloed uitoefent op zijn bestaan.

Dit is ook in sterke mate het geval bij sommige takken van het landbouwbedrijf, doordat het handelskapitaal zich meester maakt van het produkt en dit in het groot op de wereldmarkt brengt, wat de enkele boer niet kan. Aan dien opkoop kan hij zich meestal niet onttrekken, omdat hem zelf de gelegenheid of de werkkraacht ontbreekt om zijn producten zelf op de verkieslijkste markt te brengen. Zoo zijn b.v. de fruitteelers in hooge mate onderworpen aan den kapitalistischen groothandel. Zoo gaat het met tal van andere produkten.

De onteigening van den boer heeft onder het kapitalisme tevens plaats door toename der hypotheekschuld. Zoo vermeerderde in Friesland de hypotheekschuld in 20 jaren 1880—1885 tot 1900—1904 minstens met zes miljoen gulden op landelijk eigendom, terwijl toch in dien zelfden tijd de waarde van den bodem met 15 miljoen gulden achteruitging, dus eene zeer groote onteigening van den boer. En datzelfde geldt voor de andere provincieën.

En die hypotheeken worden hoe langer hoe meer het eigendom van enkele banken. In 1870 werd nog slechts 7.9% van alle hypotheeken bij hypotheekbanken genomen, in 1905 reeds 40,4%. Dit bewijst de zeer snelle concentreering der hypotheekschulden in enkele instellingen!

En eene pas gepubliceerde statistiek over het Duitsche Oldenburg leert ons, dat:

daar niet belast waren slechts 20,4% van alle landelijke eigendommen, slechts één vijfde!

En met meer dan 50% der waarde waren belast 52,6% van alle landelijke eigendommen. Meer dan de helft van het landbezit van Oldenburg was niet het bezit der eigenaars in naam, maar van enkele hypotheekinstellingen.

Langs deze wegen ondergaat de boer evengoed als de middenstander *den overheerschenden invloed van het kapitaal*, langs deze wegen wordt hij aan het kapitaal *hoe langer hoe meer ondergeschikt*.

Er zijn dus in den landbouw niet zulke groote uitwendige veranderingen te zien als in de industrie, maar groote veranderingen hebben toch ook daar plaats.

En ten slotte, het laatst maar niet het minst, moet vermeld worden, wat trouwens uit het gegeven betoog cok al blijkt: *de landbouw wordt aldoor meer en meer gekapitaliseerd*. Het kapitaal, dat in elke hectare gestoken wordt aan betere bewerking, bebouwing etc. wordt voortdurend grooter. Dat wordt bewezen zoowel door het verbinden met industrie en groothandel en door de coöperatie, die alle in die richting werken, als ook door de opbrengst van het land, die overal sterk toeneemt. En hoe sterker het kapitaal wordt in den landbouw, des te grooter wordt de kans dat ook daar op den duur het groote kapitaal overheerschend worden zal.

Of dit spoedig nog sneller zal gaan en de overheersching in de industrie zal evenaren, hangt van vele voorwaarden af. Worden Noord- en Zuid-Amerika en Rusland, de groote graanbouwende landen, zeer snel tot hoofdzakelijk industriele landen, raakt de landbouw daar op den achtergrond in vergelijking met de industrie, moet het meeste graan daar gebruikt worden om de binnenlandsche bevolking te voeden (deze verschijnselen doen zich in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika reeds zeer sterk voor), dan daalt de uitvoer en stijgen de prijzen hier in Europa. Dan kan

de boer door hooger verdienen de electrische machines invoeren, die wel al bestaan, maar nog niet gebruikt worden in groot aantal, omdat de prijzen van het graan de kosten der machine nog niet dekken. En als die groote en dure machines worden ingevoerd, dan is zonder twijfel het eerste woord, evenals in de industrie, aan het groot-kapitaal.

Maar hoe dit in de toekomst worde, ook in den landbouw is, nu reeds, sterke ontwikkeling merkbaar, die met al haar elementen wijst, indien nog niet op samentrekking van bedrijf, toch reeds krachtig op samentrekking van kapitaal.

De arbeider behoeft zich dus niet ongerust te maken, als hij uitziet naar het vaak nog zoo donkere platte land. Ook daar wordt een bodem voor het socialisme gelegd. En ook daar, wat wij nu nog nader zullen behandelen, leven talrijke scharen van mannen- en vrouwen-arbeiders, die hulptroepen voor het socialistische leger moeten zijn en kunnen worden.

IV.

Zijn de menschen aanwezig die het socialisme kunnen en moeten brengen?

Na dit onvermijdelijk uitstapje op landbouwgebied keeren wij tot ons hoofdonderwerp terug.

Zagen wij dus, dat in de industrie en in het transport-wezen de voornaamste gegevens, de grondslagen van den arbeid, van het productieproces, voor eene socialistische maatschappij voorhanden zijn en aldoor sterker worden, terwijl zij ook in den landbouw zich ontwikkelen, — zagen wij dus, dat de *dingen* rijp worden voor eene nieuwe, betere en hoogere maatschappij, de vraag rijst nu: hoe is het met *de menschen* gesteld? Zijn zij aanwezig, die het socialisme kunnen brengen? Zijn zij talrijk genoeg? En is hun toestand zóó, dat zij het zullen kunnen en willen?

Dat is zeker een uiterst belangrijke vraag voor den arbeider. Want al waren alle machines zóó sterk, dat de menschheid gemeenschappelijk bezitten en werken en genieten kon, zonder loonheer, zonder loonslaaf, al waren alle communicatiemiddelen zoo vlug, dat goederen en tijdingen de aarde rondvlogen, hoe ontnamen wij ze aan de kapitalisten, als de menschen er niet waren, talrijk genoeg en met vasten wil

en eensgezindheid genoeg, om de groote macht der kapitalisten te verslaan?

Want wij zijn het toch zeker allen eens, dat de macht der kapitalistenklasse enorm groot is. Hun bezit, hun recht, hun macht, hun traditie (overlevering), hun godsdienst maken hen tot krachtige heerschers. Zij zijn stevig georganiseerd in hun staten, koning- en keizerrijken, hun republieken, hun maatschappijen op aandeelen, hun syndicaten en hun trusts, hun patroonsbonden enz. Een geweldige macht is noodig in aantal en wil om hen de baas te worden.

Is die macht er?

Ja, zij is er, zij bestaat. Uit den schoot der kapitalistische maatschappij zelve is een klasse voortgekomen, het kapitaal heeft een klasse geteeld zóó talrijk, dat, wat het aantal betreft, zij de kapitalisten overmeesteren kan.

Men weet *hoe* dit gegaan is. De invoering der dure en snel produceerende, goedkoop werkende machine heeft den kleinen man van vroeger dood geconcurrereerd. De bezitter van het oude kleine werktuig, die geen kapitaal genoeg bezat, is uit zijn bezit gesmeten door het groote werktuig in de handen van den grooten kapitalist. Klassiek is het voorbeeld der 100000-en handwevers en handspinnere in Engeland, die in den loop van weinige jaren hun bestaan verloren. Zoo ging het overal toen de machine kwam, en gaat het altijd nog. Wat worden die vroegere bezitters en hun kinderen? Zij worden loonarbeiders.

Gaat eens naar Twente of een andere fabrieksstreek, en vraagt den arbeiders: wat was uw vader, uw grootvader? Negentig van de honderd zullen antwoorden: mijn vader, mijn grootvader was een kleine boer of had een klein bedrijf, als pachter, als huurder of als zelfstandige.

Het is de onteigening door het groot-kapitaal, die de gelederen der arbeiders doet zwellen. Automatisch zorgt het kapitaal, dat het altijd genoeg loonarbeiders op de aarde vindt. Want het slaat de kleinen maatschappelijk dood, berooft hen van hun bezit, en maakt hen en hun kroost proletariërs.

Er zijn misschien menschen, die denken: „nu ja, maar dat gaat langzaam”. Elk leeft in een kleinen kring en daar ziet men niet veel; dus oordeelt men allicht valsch. Die verworping, die stille, maar geweldige omwenteling der

maatschappij, dat rukken uit hun bezit en dompelen in het proletariaat gaat niet langzaam, maar zeer, zeer snel. Dat kunnen de volgende cijfers bewijzen, die wij nogmaals ten dringendste aan de volle aandacht der arbeiders aanbevelen.

Wij geven ze opzettelijk zeer uitvoerig, het is een machtig wapen voor den proletariër als hij inziet hoe sterk zijn klasse groeit.

Duitsche bedrijfsstatistiek.

		1882	1895	1907
Zelfstandigen:	landbouw	2288033	2568725	2500974
"	industrie	2201149	2061764	1977122
"	handel	701508	843557	1012192
Onzelfstandigen:	landbouw	5948463	5723967	7382283
"	industrie	5195319	6219456	9279132
"	handel	868810	1494954	2465434

In procenten uitgedrukt;

	1882	1895	1907
Landbouw	27.8	31	25.3
zelfstandigen.	72.2	69	74.7
onzelfstandigen.			
Industrie	34.4	24.9	17.6
zelfstandigen.	65.6	75.1	82.4
onzelfstandigen.			
Handel	44.7	36.0	29.1
zelfstandigen.	55.3	64.0	70.9
onzelfstandigen.			

Het totaal aantal zelfstandigen is absoluut toegenomen met $\frac{1}{3}$ pCt. door de toename van de z. g. zelfstandigen in de handelsbedrijven, maar de bevolking nam toe van 1895—1907 met 19.2 pCt.!!

De cijfers voor de drie groepen te samen worden:

	1882	1895	1907
zelfstandigen.	5190687	5474046	5490288
onzelfstandigen.	12012592	13438377	19126849

of wederom procentelijk uitgedrukt:

	1882	1895	1907
zelfstandigen.	32.0	28.9	22.3
onzelfstandigen.	68.0	71.1	77.7

In Duitsland werden geteld:

Met berekening van „aangestelden” (beambten etc.) en arbeiders afzonderlijk:

A Landbouw.

	Zelfstandig	Aangest.	Arbeiders	
1882	2288033	66644	5881819	1882
1907	2500974	98812	7283471	

B Industrie.

	Zelfstandig	Huisind.	Aangest.	Arbeiders	
1882	1861502	339644	99076	4096243	16203279
1907	1729467	247615	686007	8593152	

C Handel, Verkeer.

	Zelfstandig	Aangest.	Arbeiders	
1882	701508	141548	727262	24627137
1907	1012192	505909	1959525	

Van elke 1000 menschen.

	1882				1907			
	Zelfst.	Aangest.	Arb.	Samen	Zelfst.	Aangest.	Arb.	Samen
in den landbouw	141	4	363	508	102	4	296	402
in de industrie	136	6	253	395	80	28	348	456
in den handel	43	9	45	97	41	21	80	142
Samen	320	19	661	1000	223	53	724	1000

Zijn deze cijfers niet sprekend? Een toename van de arbeiders zoo ontzaggelijk veel grooter dan van de rest der bevolking! Een toename der arbeiders in de industrie met $4\frac{1}{2}$ millioen, sinds 1882 een verdubbeling van hun aantal, een afname der zelfstandigen!

De geloovigen, de Christenen zeggen dat God het socialisme niet wil!

De geloovigen, de Christenen, en de ongeloovigen, de liberalen en radicalen, zeggen dat opheffing van privaatsbezit zonde is.

Maar wie heft het privaatsbezit, niet over een tijd, als het socialisme rijp is om te komen, maar nu reeds, midden in deze kapitalistische maatschappij, op? Wie slingert al deze kleine boeren, kleine winkeliers, kleine handwerkers en kleine bazen in het proletariaat? Doen dat de communisten? Er is nog geen communist die een privaat eigendom heeft opgeheven. ¹⁾ Neen, dat doet het grootkapitaal, het christelijke en het onchristelijke.

Het doet vreemd aan, een de Savornin Lohman of een Tydeman of een anderen christelijken of heidenschen socialistenvrind te hooren afgeven op de socialisten, omdat zij het privaatsbezit willen wegnemen, en tegelijkertijd diezelfde namen te vinden als van directeuren van groot-industriele of financieele maatschappijen, die niets anders doen dan door hun concurrentie het bestaan der kleinen moeielijk en onmogelijk maken.

Het privaatsbezit opheffen, ja zeker, dat willen wij socialisten in de toekomst, tot het welzijn van allen. Maar niet *zij* moesten ons dit verwijten die het nu reeds, zooveel zij kunnen, tot hun eigen voordeel doen.

Datzelfde verschijnsel, dat wij met cijfers voor Duitschland aantoonde, omdat de Deutsche statistiek de beste is, heeft in alle kapitalistische landen plaats.

Ook in Holland. In ons land nam de bevolking tusschen 1890 en 1900 toe met 14 per honderd. Maar het aantal zelfstandige personen steeg slechts met 10 op elke honderd. Het nam dus feitelijk af. De onzelfstandigen daarentegen stegen met 27 per honderd. In den handel waren de cijfers zelfs nog veel sterker. Daar stegen de zelfstandigen maar met 6, de onzelfstandigen met 35 percent. In Overijssel en Gelderland nam het totaal aantal zelfstandigen slechts met 6, dat der onzelfstandigen zelfs met 35 en 40 per honderd toe.

Over zulke cijfers moeten geloovige en ongeloovige arbeiders eens goed nadenken. Zij zullen er uit zien, dat de samenleving, door krachten die in haar zelve schuilen, een geweldige verandering ondergaat, en tevens dat de maat-

1) Aldus in de laatste editie. Van 1912. —

schappij rijpt naar een anderen vorm dan zij heeft en heeft gehad.

Een zeer belangrijk punt hierbij is ook nog de toename van den vrouwenarbeid.

In 13 jaar (van 1882—1895) vermeerdeerde in Duitschland het aantal vrouwen die werkten, die arbeidend deelnamen aan het maatschappelijk leven, die ontruikt waren aan het huisgezin-alleen, waar zij vroeger hun werkkring hadden, met... meer dan één millioen.

En het aantal arbeidsters onder deze vrouwen was op elke honderd al 77!!, reeds hooger dan het aantal arbeiders op elke 100 mannen, die maatschappelijk arbeidden!!!

Van 1882—1895 nam de industriearbeid der vrouwen toe met 35 %, van 1895—1905 weder met 57,5 %, terwijl het **totaal** aantal industrie-arbeiders, manlijke en vrouwelijke, maar met 44,2 pCt. steeg.

In industrie, handel, verkeer en tuinbouw werkten in 1907 reeds 1866571 *arbeidsters*.

In dien zelfden tijd steeg het aantal **gehuwde** industrie-arbeidsters met **67,4** pCt.!

Het schijnt dus wel, of ook de „roeping der vrouw” langzamerhand eene andere wordt dan vroeger. Wij komen hierop nog terug.

Deze cijfers zouden met reeksen te vermeederen zijn, die alle hetzelfde bewijzen: geweldige toename van het proletariaat. Overmatige toename ten koste van de rest der bevolking.

Het proletariaat wordt blijkbaar meer en meer (want dit proces gaat elken dag voort, in elk land, naarmate de machines sterker worden) meer en meer de talrijkste klasse.

De niets bezittenden worden talrijker dan de bezittenden.

Het kapitaal, de rijkdom, schept, door zijn eigen ontwikkeling, niet-kapitalisten, menschen ontbloot van alle productiemiddelen in steeds grooter mate.

Aan den eenen pool der maatschappij hoopt zich dus in telkens grootere mate, maar in een naar verhouding telkens kleiner aantal handen, het maatschappelijk bezit op. En aan den anderen pool hoopen zich op de niet-bezitters!

Aan den eenen kant de aldoor beter georganiseerde machines, fabrieken, sporen en booten, mijnen en werven, groote landgoederen, dokken en havens, gemeente- en staats-

exploitaties in handen der naar verhouding minder wordende kapitalisten: *steeds beter georganiseerde en sterkere doode productiemiddelen* met één woord.

Aan den anderen kant een leger proletariërs, niets bezittende menschenlijke wezens, aldoor, aldoor massaler. Hier rijkdom, weelde en oververzadiging. Daar armoede, gebrek en begeerte. Hier de arbeidsmiddelen en de producten. Daar de arbeiders, de produceerenden.

Welk een tafreel! Het is of eene geheime kracht aan beide polen, ver van elkaar, ophoopt wat bij elkaar zou behooren: de werktuigen en grondstoffen, — en de arbeiders. Het is of een duivelsche kracht gescheiden houdt wat alleen vereenigd moest bestaan, den producent en zijn product. Die geheime, die duivelsche kracht is niets anders dan het kapitaal zelf.

Welk een tafreel! Aan den éénen kant steeds rijper en beter en sterker productiemiddelen, aan den éénen kant de arbeid steeds meer en meer socialistisch georganiseerd, en aan den anderen kant steeds talrijker bezitloozen, die socialistisch werken, maar door het kapitalisme met een klein stukje product, nauwelijks voldoende, worden afgescheept.

Welk een maatschappij! Welk een dolzinnige tegenstelling!

Maar de hier bewezen, in cijfers duidelijk aangetoonde, groeiende macht in aantal van het proletariaat is, na het socialistisch worden van den arbeid, de tweede waarborg, de tweede grondslag voor ons geloof, dat het het proletariaat spoedig gelukken zal zich te vereenigen met, zich in het bezit te stellen van zijn arbeidsmiddelen, zijn eigen arbeidsproduct.

Want de hier gegeven cijfers toonen aan, dat de revolutie is aan den horizon, en dat de dag nadert, waarop de arbeiders de kapitalisten verslaan en hun de aarde ontnemen zullen.

V.

De toestand der arbeiders is zoo, dat zij het socialisme moeten willen.

DE „VERELENDUNG”.

Maar de communisten toonen niet alleen aan, dat de productiemiddelen rijp worden voor het socialisme en dat de arbeiders er zijn die het socialisme kunnen maken, dat

de arbeid socialistisch wordt en de proletariërs socialisten kunnen worden, zij toonen ook aan dat de toestand der arbeiders zoo is, dat zij het *moeten* worden.

Is het noodig dat voor arbeiders nog te bewijzen?

Het is noodig voor de onbewusten, de onverschilligen en de slaven. Voor de bewusten is het goed hun materiaal in handen te geven om zich tegen de beweringen der bourgeoisie, en vooral der christelijken, revisionisten, anarchisten en vrijzinnig-demokraten te verdedigen.

Wij zullen achtereenvolgens de verschillende kwalen, die het proletariaat chronisch bezoeken, bespreken, en tegelijk, zoo mogelijk, zien of zij zich verzachten, ja dan neen.

Wij zullen hier aantoonen, dat de toestand van het proletariaat, algemeen, in het groot gezien, ellendig is en steeds ellendiger wordt.

Wij zullen de „Verelendung” aantoonen.

Het kunnen slechts enkele trekken zijn die wij hier geven. De lijst der ellende is te lang voor den omvang van dit geschriftje. Daarom bij elk verschijnsel slechts enkele voorname gegevens.

Een groote kwaal der arbeidersklasse is de **vrouwenarbeid**. Aan de grootte daarvan kan men zien, dat haar algemeene toestand slecht is. Want vrouw en meisje wordt uitgestuurd naar fabriek en werkplaats, als de verdienste van den man alleen voor het gezin niet voldoende is.

Behalve de vergelijkende cijfers die wij zoo even boven reeds gaven, blijkt de vrouwenarbeid duidelijk uit de volgende tabel:

In industrie, handel, verkeer en tuinbouw werden geteld aan arbeiders:

1882.		mannen	vrouwen
In bedrijven met 1—5 personen		1355140	282704
met meer dan 5 pers.		2078594	509659
		3433734	792363
1895.		mannen	vrouwen
Met 1—5 Personen		1318577	306956
” 6—20 ”		962335	232588
” 21—meer ”		2924848	729423
		5205760	1268967

1907.			mannen	vrouwen
Bedrijven met	1—3	Pers. .	841991	215670
" "	4—5	" .	473250	116447
" "	6—10	" .	612427	175316
" "	11—50	" .	1664549	427971
" "	51—200	" .	1663434	469583
" "	201—1000	" .	1434089	386599
" "	1000—	" .	800418	74985
			7490158	1866571

Deze cijfers spreken voor zich zelve.

Een tweede maatstaf om den toestand der arbeidersklasse te meten is de **kinderarbeid**. Ook het kind wordt niet in de fabriek gezonden als zijn verdienste niet noodig is.

Tusschen 1894 en 1903 vermeerde het aantal kinderen in fabrieken in Holland van 52000 tot 76000.

Het aantal fabrieken waarin kinderen werken, steeg tusschen 1903 en 1904 in Duitschland van 63000 tot 75000, het aantal kinderen beneden de 16 jaar groeide van 1882 tot 1907 met bijna 29 percent, terwijl de bevolking slechts met 19 percent toenam.

Het onderzoek van den Bond van Onderwijzers bracht aan het licht, dat in Amsterdam 3000 kinderen der scholen van on- en minvermogenen arbeid verrichten van 6 tot meer dan 30 uur per week.

Het rapport van het Nationaal Bureau voor Vrouwenarbeid noemde 119000 beroepsmatig arbeidende kinderen in Nederland van 12 tot 15 jaar!

Maar men beschouwe slechts de cijfers van de proletariëering der bevolking, en bedenke dat al deze millioenen beginnen te werken op het 12de, 13de of 14de jaar. De kinderarbeid is *algemeen*. En hij groeit met de proletariëering! Het aantal kinderen van 12 tot 15 jaar in Nederland werkzaam bedroeg, volgens de beroepstelling van 1899, dan ook reeds 202229.

Hoe is de toestand van een klasse, waar de arbeid in fabrieken van kinderen in zulk eene reusachtige mate toeneemt, als de boven, in het vorige hoofdstuk, genoemde cijfers over de toename van het proletariaat bewijzen!

Hoe de kinderarbeid en die van onvolwassenen de loonen drukt, hoe vrouw, jongen en meisje wel geld in huis brengen

maar tegelijk vader's loon verlagen, is bekend. Dus ook in andere richting beteekent groote vrouwen- en kinderarbeid slechten toestand van de arbeidersklasse.

Naast deze kwalen staat het gevaar van **ziekte**.

Hoevelen zijn er onder de millioenen arbeiders die bij ziekte toch loon ontvangen? Hoevelen zijn er die dan behoorlijk loon ontvangen? Op elke 100 waarschijnlijk nog niet één. Eigen hulp, een ziekenfonds etc., is de eenige steun gewoonlijk, samengebracht uit de eigen penningen. De meesten zijn bij ziekte blootgesteld aan armoede of moeten schulden maken.

De laatste Deutsche sterftetafels, in 1910 verschenen, bewijzen, dat de gemiddelde levensduur in het industriëele *Saksen 37,5 jaar is, het laagste van geheel Duitschland, in Mecklenburg 47 jaar!!*

De **ouderdom** is de kwaal daarnaast. Geen regeering komt werkelijk of afdoende te hulp, bijna geen patroon geeft afdoenden onderstand. Diakonie, gemeente en armbestuur, en steun van familie als het kan, daarop is de oude proletariër aangewezen.

De **werkeloosheid** is de kwaal daarnaast. Vreeselijk teistert zij het proletariaat en onophoudelijk, zij het dan ook in dan weer ebbende, dan weer vloedende beweging. De Deutsche regeering telde haar eens in 1893, een voorspoedig jaar. Zij vond 400000 werkelozen in den zomer, 700000 in den winter. Amerika telde ze eens, dit uitschot, dezen afval der maatschappij, zij vond er in één jaar 4 millioen, waarvan meer dan de helft meer dan 3 maanden werkeloos. De Engelsche vakverenigingen tellen ze geregeld en vinden afwisselend tusschen 5 en 12, ja tot 15 procent van hun leden werkeloos. De Nederlandsche Diamantbewerdersbond, de sterkste vakorganisatie, telde ze en vond weken, waarin bijna de helft der leden werkeloos waren geweest. En hoeveel erger is het bij de niet georganiseerden?

De officieele Engelsche statistiek toont aan, dat op elke drie grijsaards in Engeland één een bedeelde of bedelaar is.

In Engeland nam het aantal mannen, tot werken in staat, met iets minder dan 15% toe gedurende de jaren 1895—1906, maar het aantal van de mannelijke personen die ondersteuning ontvingen, terwijl ze toch tot werken in staat waren, nam voor hen, die in de werkhuizen ondersteund

werden, met 21,2% toe, voor hen, die buiten de werkhuizen ondersteuning ontvingen, met 49,9%!! En dat in eene periode van de grootste industriële ontplooiing.

Het aantal in armenhuizen verpleegden neemt ook relatief toe, b.v. voor Engeland per 10000 bewoners:

In 1900: 67.	In 1905: 77.
" 1901: 67.	" 1906: 77.
" 1902: 71.	" 1907: 79.
" 1903: 74.	" 1908: 82.
" 1904: 77.	" 1909: 82.

Het ministerie van arbeid te Parijs heeft de statistiek der werkloosheid in Frankrijk over het jaar 1911 openbaar gemaakt, statistiek, die, evenals in Engeland, is gebaseerd op maandelijksche opgaven der vakverenigingen.

Uit onderstaande cijfers blijkt, dat ook in Frankrijk dat jaar tot de betrekkelijk gunstige mag worden gerekend.

Bedrijfstakken.	Werkloozen percentage gemiddeld			
	1904—8	1909	1910	1911
Landbouw	17.5	9.5	6.0	8.1
Boschbouw	17.2	23.1	15.3	19.1
Industr. der voedings- en genotmiddelen	14.4	10.2	8.6	8.5
Lederbewerking.	28.5	16.9	10.2	21.7
Typografische vakken	3.5	2.2	1.8	2.3
Textielnijverheid	7.7	5.7	4.7	5.3
Houtbewerking.	13.2	8.9	8.2	5.6
Metaalbewerking en machine-industrie	3.7	5.3	3.5	2.8
Bouwwakken.	16.5	17.0	12.9	7.6
Handelsbedienden	3.2	1.9	1.4	1.4
Algemeen gemiddelde	9.4	8.1	6.5	6.2

Het totaal aantal werkloozen (berekend naar den grondslag der opgaven van de vakverenigingen) werd in Engeland in 1908 op 650000 geschat op een totaal van 7800000 arbeiders. In het voorjaar van 1909 gaven de Deutsche vakverenigingen 127 werkloozen op elke 1000 man op.

Gedurende de laatste wereld-crisis, in 1908, was de werkloosheid in Amerika groter dan ooit te voren. In den staat New-York b.v. steeg het bij de georganiseerden alleen reeds tot gemiddeld 277 per duizend arbeiders.

Over de **woningtoestanden** in Nederland ook slechts enkele feiten. 850000 menschen woonden in ons vaderland in 1909 in woningen met één kamer. Gemiddeld wonen bijna vier menschen op dat eene vertrek, maar het klimt vaak tot 6, 7, 8 en meer. In Rotterdam zijn wijken waar 70 percent der bevolking in één-kamerwoningen huist!

In woningen met twee vertrekken leefden in ons land in 1909 1583000 personen!!

De rapporten van Rotterdam, Middelburg, Zaandam etc. geven vreeselijke woningtoestanden te zien.

En hoe staat het met **het loon en den arbeidstijd**? Zijn deze zóó dat zij die kwalen verzoeten en doen vergeten? Wat het eerste punt, het loon betreft, geven wij slechts enkele voorbeelden uit ons eigen land. Mr. P. J. Troelstra toonde eenige jaren geleden in de 2^e Kamer aan, dat in Nederland menschen, vijf zesde deel der bevolking, van minder dan f13.— per week moeten leven. En hoe velen hebben er niet minder dan f13.—. De geheele landbouwende bevolking, voor zoover zij tot het proletariaat behoort, leeft in ons land niet van tien, maar gemiddeld van f4 per week. In den winter valt het loon des daglooners op 60 of 50 cent per dag, dikwijls bij vorst of slecht weer wordt dagen en weken lang niets verdiend. En zoo zijn er talrijke categorieën.

Volgens de statistieken der Rijksverzekeringbank is het gemiddelde loon van den Hollandschen arbeider 7 à 8 gulden. Wat dit gemiddelde loon beteekent, blijkt duidelijk uit het volgende staatje van wat een arbeider noodig heeft per week. (Wij ontleenen het staatje aan Vliegen's brochure over Staatspensionering, maar men onthoude daarbij dat de prijzen sinds dien tijd sterk stegen.)

Huur	2.50	Huisraad	0.05 ¹ / ₂
Brandstof.	0.63 ¹ / ₂	Boven en onderkleeren	0.70 ¹ / ₂
Licht	0.48	Schoeisel	0.33
Reiniging.	0.04	Garen en band.	0.01 ¹ / ₂
		Transporteeren	4.76